

Krystyna Stasiewicz

Źródła i materiały do biografii Elżbiety Drużbackiej

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 81/3, 173-182

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRYSTYNA STASIEWICZ

ŹRÓDŁA I MATERIAŁY DO BIOGRAFII ELŻBIETY DRUŻBACKIEJ

Rekonstrukcja biografii Elżbiety z Kowalskich Drużbackiej jest trudna i przypomina niejednokrotnie proces poszlakowy. Warto jednak podjąć trud ponownego przestudiowania rękopisów już wydanych i zestawienia wyników analiz z nowymi znaleziskami archiwalnymi, które pozwalają na wypełnienie luk w biografii poetki, wprowadzenie uściśleń lub nawet korekt do dotychczasowych ustaleń.

Autografów Drużbackiej zachowało się niewiele — 27 listów z lat 1728—1763¹. Skromny materiał biograficzny uzupełniają listy innych osób ze wzmiankami o poetce² czy też listy do niej adresowane³, nieznanne lub nie zauważone w dotychczasowych badaniach. Dane biograficzne zaczerpnięte z listów można wzbogacić pominiętymi przez historyków literatury zapiskami pamiętnikarza Marcina Matuszewicza⁴ o Drużbackiej, archiwaliami (m.in. jej utworami literackimi⁵ oraz dokumentami

¹ E. Marczevska-Stańdowa, *Listy Elżbiety Drużbackiej*. „Archiwum Literackie” t. 5 (1960). Wszystkie cytaty z listów poetki podaję wedle tej edycji.

² Zob. np. W. Jakubowski, list do ks. Antoniego Betańskiego. Warszawa, 30 VI 1760. W: *Listy Wojciecha Jakubowskiego do Jana Klemensa Branickiego, w. hetmana koronnego, z lat 1758—1771*. Objasnienia J. Bartoszewicz. Wydał J. Janicki. Warszawa 1882, s. 18.

³ Brulionowe wersje listów J. K. Branickiego adresowanych do Drużbackiej odnalazły się w AGAD — w Archiwum Roskim: *Korespondencja*, suplement, rkps 6, poszyt 1, k. 29v (Lwów, 5 III 1754); rkps 9, poszyt 2, k. 51v (b.m., 7 VII 1756); rkps 8, poszyt 2, k. 62 (Białystok, 1 VII 1755). Przygotowałam je do druku w „Archiwum Literackim”.

⁴ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*. Opracował B. Królikowski. Komentarz Z. Zielińska. T. 1. Warszawa 1986, s. 661—662.

⁵ Zachowały się w odpisach: *Klemens łaskami słynący, zjawiony w Mościskach dnia 23 9-bris 1753* (Bibl. Ossolineum, rkps 13732, s. 283—284; AGAD — Archiwum Roskie, kopiarz 77/6, s. 10; Archiwum Radziwiłłowskie II, 46, s. 824—826). — *Wiersze na wiązanie [...] Pani Izabeli z Poniatowskich Branickiej, wojewodziny krakowskiej, hetmanowej wielkiej koronnej, przez [...] Panią Drużbacką anno 1753 pisane* (AGAD — Archiwum Roskie, kopiarz 77/6, s. 12 n.; Archiwum Radziwiłłowskie II, 46, s. 819—824). — *Przykładne z wiernej i statecznej miłości*

majątkowo-sądowymi⁶ i genealogicznymi⁷). Materiały owe pochodzą z rozproszonych zbiorów przechowywanych w księżnicach i archiwach państwowych oraz zagranicznych, głównie z kolekcji Czartoryskich, Sanguszków, Branickich, Lubomirskich, Radziwiłłów, Załuskich, opata Kieszkowskiego i bratanka męża Drużbackiej. Źródła te nie są z pewnością kompletne. Gruntowniejsza znajomość środowisk, z którymi miała kontakt Drużbacka, pozwoli niewątpliwie na rozwiązanie wielu jeszcze dotyczących jej zagadek.

Z prezentowanych materiałów można wydobyć dane na temat miejsca urodzenia poetki, jej rodziny, cech charakteru, miejsc pobytu, trybu życia, stanu majątkowego, kontaktów towarzyskich, m.in. takich, dzięki którym zdobywała poparcie, a także na temat jej twórczości.

Miejsce urodzenia Elżbiety Kowalskiej do dziś nie jest znane. Jan Daniel Janocki podał, że pochodziła z Wielkopolski, i większość badaczy za nim to przyjęła⁸. Tylko Edward Antoni Odyniec i Maksymilian Łyszkowski wymieniają okolice Lwowa bez jakiegokolwiek uzasadnienia⁹. W świetle nowych odkryć materiałowych, jak też informacji już znanej, ale przeoczonej, można postawić bardzo prawdopodobną hipotezę, iż Elżbieta Kowalska pochodziła jednak z Wielkopolski. Warto przypomnieć, że Janocki informował, a za nim wiadomość powtórzył tylko Władysław Bojarski, iż bratanek Drużbackiej, Hieronim Kowalski, rektor kolegium pijarskiego w Łowiczu, urodził się w Wielkopolsce¹⁰. Na ślad wielkopolskiej ojcowizny poetki naprowadza również wiersz opata klasztoru

małżeństwo (Bibl. Ossolineum, rkps 13 II, k. 41—91v; 14 II, k. 1—80; 15 II, k. 1—71). — *Szreniawa szczęśliwym płynąca duktem* (AGAD — Archiwum Radziwiłłowskie II, 46, s. 827—829). — *Fraszki poświęcone Wojciechowi Jakubowskiemu* (Archiwum Państwowe w Krakowie — Archiwum Sanguszków, rkps D 1030, s. 452—455). Większość tych tekstów przygotowałam do druku w „Archiwum Literackim”.

⁶ Są to rewersy, kontrakty prywatne, cesje pochodzące z dawnego archiwum w Sieniawie, dotyczące Drużbackich (Elżbiety i Kazimierza oraz jego matki Katarzyny), współposesora Cieplic Kazimierza Witosławskiego, córki Drużbackich Marianny i jej męża Andrzeja Wiesiołowskiego, cześnikowej podolskiej Konstancji Mroczkowej (Bibl. Czartoryskich, rkps 3495, s. 23—46; 3496, s. 57—72, 77—84; 3499, s. 279—280, 457—458).

⁷ Istotnych informacji dostarcza *Genealogia W. W. Drużbackich z urzędowych dokumentów wypisana, których herb Lew [...], spisana dnia 13 m[iesiąca] czerwca 1793 roku przez W. Michała Drużbackiego pisarza gr[odzkiego] lat[yczewskie]go* (Bibl. Jagiellońska, rkps 7362, k. 1.).

⁸ J. D. Janocki, *Lexicon derer itztlebenden Gelehrten in Polen*. Cz. 1. Breslau 1755, s. 32.

⁹ A. E. Odyniec, wstęp w: E. Drużbacka, *Poezje*. Wydał J. N. Bobrowicz. T. 1. Lipsk 1837, s. IX. — M. Ł[yszkowski], *Krótkie wiadomości z dziejów piśmiennictwa polskiego*. Warszawa 1855, s. 111.

¹⁰ Janocki, *op. cit.*, cz. 2, s. 142—143. — W. Bojarski, *Elżbieta z Kowalskich Drużbacka*. „Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Przemyślu” 1895, s. 9.

benedyktynów w Lubiniu, Stanisława Mikołaja Kieszkowskiego¹¹; dowiadujemy się z tego utworu o krewniaku poetki, Eustachym Kowalskim, mieszkającym na przełomie XVIII i XIX stulecia w Psarskim. Jego pradziad Hieronim był w 1654 r. burgrabią ziemskim pyzdrowskim¹².

Skromna szlachcianka Elżbieta młodość spędziła na dworze kasztelanowej krakowskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej¹³, spadkobierczyni ogromnej fortuny, kobiety mądrej, wpływowej i „tak dobrego obrotu” — jak pisze pamiętnikarz Erazm Otwinowski — „ze z całą Europą miała konferencje”¹⁴. Należy dodać, że Sieniawska wyrosła w domu o tradycjach literackich¹⁵ i stąd zrozumiałe jest jej zainteresowanie sztuką i literaturą. Panna Kowalska dworowi temu wiele zawdzięczała. Był to jej uniwersytet życia, tu nabrała ogłady towarzyskiej, przy boku jedynaczki Sieniawskich, Marii Zofii, swojej rówieśnicy, stała się czytana, osłuchiwała się w literaturze, nauczyła się francuskiego¹⁶. Na dworze swej imienniczki Elżbieta mogła nawiązać kontakty z jej utytułowanymi kuzynami i znajomymi; tu najprawdopodobniej poznała Kazimierza Drużbackiego herbu Lew, skarbnika żydaczewskiego. Jego rodzina, jak świadczą dokumenty, do których udało mi się dotrzeć, należała do klienteli Sieniawskich, podobnie, jak i rodzina Kowalskich¹⁷.

Dadzą się uściślić dotychczasowe ustalenia dotyczące daty zamążpójścia Elżbiety. Mogło to się stać już w latach 1716—1720. Przypuszczenie

¹¹ Do *Eustachego Kowalskiego w Psarskim mieszkającego, odsyłając mu wypisy wyborniejszych wierszy Elżbiety z domu Kowalskich Drużbackiej S.K.O.K. Lub. Z.S.B. roku 1803* (Bibl. PAN w Kórniku, rkps 508, k. 168—168v). Tekst przygotowałam do wydania w „Archiwum Literackim”.

¹² Zob. powielony *Katalog rękopisów Biblioteki w Kórniku*, rkps 508, poz. 71, s. 151.

¹³ J. A. Załuski, wstęp w: E. Drużbacka, *Zbiór rytmów*. Warszawa 1752.

¹⁴ E. Otwinowski, *Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II od roku 1696—1728*. Kraków 1849, s. 265.

¹⁵ Dziadkowie jej, Jerzy Sebastian Lubomirski i Łukasz Opaliński, parali się piórem. Wybitnym pisarzem i mężem stanu był ojciec Elżbiety, marszałek wielki koronny, Stanisław Herakliusz Lubomirski.

¹⁶ Autor biogramu Marii Zofii z Sieniawskich Czartoryskiej, W. Kopczyński (*Polski słownik biograficzny*, t. 4 (Kraków 1938), s. 248) stwierdza, że już jako mała dziewczynka czytała po francusku i po polsku. Że Drużbacka znała francuski, świadczą adnotacje przy tytułach jej utworów, jak np.: *Pasterka szukająca sposobów miłości*, *rozmowa jej z przyjacielem (z francuskiego tłumaczone)*; *Małżeństwo szczęśliwe (tłumaczone z francuskiego)*; *Nauka obyczajów wyższa i zebrana z filozofii stoików (z francuskiego)*.

¹⁷ Zob. następujące materiały: *Kontrakt między Ichm. Pany Pakoszewskiem i Jejmcia Panią [Katarzyną] Drużbacką*. Cieplice, 23 X 1719. Bibl. Czartoryskich, rkps 3499, s. 457—458. — K. Drużbacki, list do Elżbiety Sieniawskiej, z Cieplic, z 21 I 1725. Fragment cytuje Marczevska-Stańdowa (*op. cit.*, s. 20). — E. Drużbacka, list do Aleksandra Augusta Czartoryskiego, z Cieplic, z 16 XI 1740.

to uzasadniają informacje podane przez Michała Drużbackiego w *Genealogii* oraz relacje Kazimierza Złotkowskiego¹⁸, wysłannika księżnej Anny Radziwiłłowej w sprawach matrymonialnych jej syna Michała. Kazimierz występuje w dokumentach jako skarbnik żydaczewski od r. 1716¹⁹, natomiast Elżbieta z Kowalskich nazywana jest przez Złotkowskiego Drużbacką już w styczniu 1721.

O potomstwie poetki podawano mylne informacje, mimo ogłoszenia przez Lucjana Siemieńskiego w 1869 r. jej listu, w którym znajduje się poświadczenie o istnieniu dwóch jej córek: starszej Marianny, która miała wychodzić za mąż, i młodszej, nie znanej z imienia²⁰. Adam Bełcikowski przypuszcza, że Michał Drużbacki, autor *Dialogów przeciwko filozofii Kartezjusza*, wydanych u jezuitów we Lwowie w r. 1746, wspomniany przez Janockiego w książce *Polonia litterata nostri temporis auctores* (Wratislaviae 1750), nazywany młodzieńcem, mógł być synem Kazimierza i Elżbiety Drużbackich, który albo młodo zmarł, albo — jak jego stryj Józef — wstąpił do jezuitów²¹. Sąd ten jest całkowicie błędny. Pominię sprawę autorstwa *Dialogów*. Z *Genealogii* pisanej przez owego Michała wynika, że żył długo i był nie synem, ale bratankiem Kazimierza. Michał Drużbacki, jako jedyny, podaje imię młodszej córki poetki. Nazywała się Anna i według informacji brata stryjecznego z 1793 r. zmarła w stanie panińskim.

Małżonkowie Drużbaccy, być może, przez pewien czas po ślubie przebywali jeszcze na dworze kasztelanowej krakowskiej. Kazimierz Złotkowski wzmiankuje, że Elżbieta była tu w 1721 r. i brała aktywny udział w intrygach konkurentów do ręki Marii Zofii Sieniawskiej²². Z doniesień marszałka dworu Anny z Sanguszków Radziwiłłowej dotyczących planów małżeńskich jej syna, Michała „Rybeńki”, można wnioskować, że Drużbacka była zaufaną Elżbiety Sieniawskiej i jej 21-letniej córki. Kasztelanka Maria Zofia podkochiwała się w którymś z Czartoryskich. W towarzystwie Drużbackiej odbyła podróż do Warszawy. Obie kontaktowały się w stolicy ze świeżo zaślubioną (14 IX 1720) Stanisławowi Poniatowskiemu Konstancją Czartoryską i Izabelą z Morsztynów Czartoryską, matką Konstancji oraz Michała i Aleksandra Augusta (póź-

¹⁸ Obszerne fragmenty tych zapisków, wydobytych z Archiwum Radziwiłłowskiego w AGAD, opublikował A. Sajkowski (*Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników*. Poznań 1981, s. 212—217).

¹⁹ W *Genealogii W. W. Drużbackich z urzędowych dokumentów wypisanej [...]* (k. 1) czytamy, że Kazimierz Drużbacki, skarbnik żydaczewski, „*probatur existendia documento 1716 anni sub litteris item (EF), 1736 sub littera L*”.

²⁰ L. Siemieński, *Niektóre szczegóły o Elżbiecie Drużbackiej*. „Kronika Rodzinna” 1869, t. 2, nr 20, s. 316.

²¹ A. Bełcikowski, *Elżbieta z Kowalskich Drużbacka. Studium literackie*. „Tygodnik Ilustrowany” 1881, nr 262, s. 14.

²² Zob. Sajkowski, *op. cit.*, s. 212—217.

niejszego męża Zofii). Poważnie jednak liczącymi się w rodzinie Sieniawskich kandydatami byli: brat zmarłego narzeczonego Zofii, Michał Radziwiłł „Rybeńko”, młodszy od niej o 3 lata, oraz dobiegający lat 50 wdowiec, przyjaciel ojca panny, hetman Stanisław Ernest Denhoff.

Złotkowski w relacjach pisanych z Miękiszem wzmiankuje, że Drużbacka mimo swego młodego wieku była przebiegła i nie gardziła podarkami od konkurentów do ręki Zofii lub od osób ich reprezentujących. Brała udział przy załatwianiu spraw matrymonialnych zarówno w podlwowskiej rezydencji Sieniawskich, Oleszycach, jak i w Laszkach w Ziemi Przemyskiej. W konkurach zwyciężył kandydat Adama Mikołaja Sieniawskiego, Denhoff, i ożenił się z jego córką 1 II 1724. Być może po tym wydarzeniu Drużbaccy przenieśli się do Cieplic należących do klucza majątków Sieniawskich. Z listów Elżbiety i jej męża wynika, że gospodarowali w tej wsi od 1724 lub 1725 roku²³. Od początku wzięcia w posesję części Cieplic nie powodziło się im dobrze pod względem materialnym. Obrotna Elżbieta, jak wynika z jej listów, nie waha się bezpośrednio lub przez pośredników interweniować u Sieniawskich, a później u ich córki i zięcia Czartoryskiego (od 11 VI 1731), i prosić o pomoc finansową. W liście do Antoniego Bekierskiego, oboźnego wojsk koronnych, przyjaciela Sieniawskich, pisała 7 II 1731 zatroskana Drużbacka, że po śmierci matki męża trzeba było spłacić bratu męża, Franciszkowi, sumę dożywotnią i małżonkowie nie dysponując potrzebną ilością pieniędzy (chodziło o 6 tys. zł), musieli je pożyczyć od niejakiej Mroczkowej. Na podstawie *Genealogii* Michała Drużbackiego oraz odnalezionych w papierach grodzkich aktów sądowych²⁴ można zrobić sprostowania do komentarza edytorki listów poetki, Elżbiety Marczewskiej-Stańskiej (zob. przypis 1). Matką Franciszka Drużbackiego była rzeczywiście Anna z Pruszkowskich. Z lektury listu wynika, że chodzi o jego macochę, Katarzynę z Weberów, matkę Kazimierza. Mroczkowa zaś — to Konstancja, cześnikowa podolska.

Na początku 1736 r. umiera mąż poetki. Można to wywnioskować z przesłanek zawartych w *Genealogii*, w liście Drużbackiej do Michała (?) Czartoryskiego z 6 VI 1736, a także z wiersza poświęconego przez poetkę

²⁴ Zob. Bibl. Czartoryskich, rkps 3495, s. 23—46: *Generosus Drużbacki generosae Mroczkowa pincernissa Podoliae cedit. In castro Premisliensi 1727; Generosi z 12 X 1737*. Zob. również dokumenty: *Kopia rewersu od Ichmciów PP. Drużbackich. Cieplice, 21 II 1732* (Bibl. Czartoryskich, rkps 3499, s. 279—280) oraz *Kopia skryptu Ichm PP. Drużbackich danego [przez Marię Zofię z Sieniawskich i Augusta Czartoryskich]*. Warszawa, 6 III 1731 (jw., s. 280).

²³ Zob. Bibl. Czartoryskich, rkps 3495, s. 23—46: *Generosus Drużbacki generosae Mroczkowa pincernissa Podoliae et Drużbacki [...] laborunt. In castro Premisliensi 1727; Actum in castrum Premisliensi feria sexta ipsi die festi Sanctis Valentini presbiteri et martiris, anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo septimo*.

wnukowi, Józefowi Wiesiołowskiemu²⁵. Kazimierz Drużbacki był wymieniany w dokumentach jeszcze w 1736 roku. Czerwcowy list do Czartoryskiego pisze Elżbieta już jako wdowa, która decyduje się przyjąć określoną pracę ochmistrzyni 6-letniej wówczas Aleksandry, córki kanclerza litewskiego Michała Czartoryskiego. Oznajmia jednak, że będzie mogła wyjechać na służbę do Warszawy dopiero po wydaniu córki Marianny za mąż i pozostawieniu młodszej córki i gospodarstwa pod opieką nowożeńców. Ślub Marianny z Andrzejem Wojciechem Wiesiołowskim, stolnikiem trembowelskim, łowczym Ziemi Wieluńskiej, odbył się najprawdopodobniej, jak to było w zwyczaju, po skończeniu rocznej żałoby narzeczonej po ojcu. Mogło to się stać w lutym 1737. W listopadzie Drużbacka doczekała się już pierwszego wnuka, Józefa²⁶. Myli się zatem Marczevska-Stańdowa, że wspomniany przez poetkę w liście z 23 II 1756 świeżo narodzony wnuk to ów Józef, uczczony przez babkę wierszem. Skarbnikowa żydaczewska w r. 1737, po wydaniu córki za mąż, podjęła pracę ochmistrzyni, o czym świadczy jej list pisany 12 X z Gdańska do Aleksandra Augusta Czartoryskiego. W tymże samym liście troskliwa matka i gospodyni kołacze u męża swej powiernicy o pieniądze na wykupienie sumy zastawnej kłopotliwego współposesora Cieplic, Witosławskiego. Z odnalezionych przeze mnie dokumentów wynika, że chodziło o wykupienie części wójtostwa cieplickiego należącego do sąsiada, którego poznajemy z imienia. Był to Kazimierz Witosłowski. Nadzieje Drużbackiej spełzły na niczym i rozżalona poetka przeniosła się do Rzemienia nad Wisłoką, położonego na trasie między Lwowem a Tarnowem, w ówczesnym województwie sandomierskim. Majętność tę dzierżawiła od Sanguszków. Wiesiołowscy zostali w Cieplicach, o czym świadczą znajdujące się w zbiorach Czartoryskich akta majątkowo-prawne²⁷.

Poetka, jak wynika to z jej listów i utworów, prowadziła urozmaicony tryb życia: zajmowała się wychowywaniem licznej gromadki wnuków²⁸, pisaniem, lekturą²⁹, przygotowywaniem rękopisów ze swoimi

²⁵ E. Drużbacka, *Memoriał wnukowi memu Panu Józefowi Wiesiołowskiemu*. Utwór ten został zapisany w 1754 r. w rękopisie należącym do Mamerta Herburta z Fulsztyna, opublikowany zaś znacznie później (*Poezje niedrukowane Drużbackiej*, „Dziennik Wileński” 1816, t. 3, s. 185—188).

²⁶ O tym, że Józef urodził się w listopadzie 1737, wnioskujemy ze wspomnianego wiersza poetki. Autorka pisze (jw., s. 185): „Wnuku kochany, nadziejo rodziców! [...] Rok siedemnasty zaczniesz w listopadzie”.

²⁷ Zob. w Bibl. Czartoryskich (rkps 3496, s. 57—72, 77—84) akty prawne z 1742 r. z ksiąg grodzkich i ziemskich przemyskich, dotyczące Wiesiołowskiego i jego żony Marianny z Drużbackich, a także Kazimierza Witosławskiego.

²⁸ Miała ich co najmniej dziesięcioro. Kilkoro zmarło w dzieciństwie. Poetka stratę ich uczciła wierszem *Ofiara Bogu z sześciorga wnucząt* (utwór znany już w r. 1754). O dzieciach Marianny, które odeszły przed nią, wspomina też w wierszu *Na dzień 22 grudnia roku 1761 anniwersalny córki swojej W. Jej Mci Pani Marianny z Drużbackich Wiesiołowskiej, łowczyny wieluńskiej, podczas odprawia-*

utworami do przepisywania lub nawet do wysłania referendarzowi koronnemu Józefowi Andrzejowi Załuskiemu do Warszawy, przez sekretarza królewskiego Stefana Szydłowskiego, wybranych utworów do druku³⁰, utrzymywała ożywione kontakty towarzyskie³¹. Z listów wyłania się postać Drużbackiej jako kobiety o silnej osobowości, umiejącej się przymówić o pieniądze, ale przez naturę obdarzonej zniewalającym urokiem osobistym, umiejętnością zyskiwania sobie ludzi (skoro jej prośby tolerowano, pomagano jej i zapraszano ją do domów magnackich).

Trudności finansowe nakazywały Drużbackiej dostosowywać się do sytuacji. Zapomina więc szybko o urazach do Czartoryskich z powodu nieuzyskania pomocy finansowej w sprawie Cieplic i pisze paszkwil na ich przeciwnika, Adama Tarłę³², a powstałego w 1748 r. *Dawida pokutującego* dedykuje synowi Zofii z Sieniawskich, Adamowi Kazimierzowi Czartoryskiemu³³. Pojawiają się nowi protektorzy: Sanguszkowie, bracia Załuscy³⁴, dzięki którym Elżbieta wchodzi do środowiska literackiego

wiających się ezekwii! [w kościele bernardynów w Tarnowie. Zob. też wzmianki w liście poetki do Józefa Kurdwanowskiego z 23 II 1756.

²⁹ Napisane w tym okresie utwory Drużbackiej wydał J. A. Załuski w r. 1752, pt. *Zbiór rytmów duchownych, panegirycznych i moralnych*. Ślady czytanych przez poetkę ksiązek znajdują odbicie w jej wierszach. Wśród ksiązek tych są *Żywoty świętych* P. Skargi, *Nowe Ateny* B. Chmielowskiego, romans hrabiny d'Aulnoy w przekładzie J. N. Raczyńskiego, pt. *Historia angielska polityco-moralis Hipolita Millorta z Duglas z Julią córką hrabi z Warwicku, awantury przyjaźni opisująca* (zob. W. Borowy, *Drużbacka i pani d'Aulnoy. (Fabuła o Xiążęciu Adolfie)*. „Pamiętnik Literacki” 1920).

³⁰ E. Drużbacka, list do Józefa Andrzeja Załuskiego, z Rzemienia, z 4 XI 1750.

³¹ Nazwiska znajomych i przyjaciół pojawiają się w listach i utworach okolicznosciowych Drużbackiej lub o Drużbackiej. Wśród nich są m.in. E. Minasowicz, C. Czaplac, bracia Załuscy, Sanguszkowie, Izabela i Jan Klemens Branicczy, Czartoryscy, Elżbieta i Adam Mikołaj Sieniawscy, Maria Zofia z Sieniawskich Denhoffowa-Czartoryska, Maria[nna] Karolina z Lubomirskich Radziwiłłowa, Teresa z Sapiechów Radziwiłłowa-Potocka, Urszula z Branickich Lubomirska. Pojawiają się także nazwiska urzędników, sąsiadów: Wirzbicka, Misunowa, Królikiewicz (sekretarz i podskarbi Marii Zofii z Sieniawskich).

³² Chodzi o wiersz z r. 1744, *Refleksja nad śmiercią JW JMc Pana Tarła, wojewody lubelskiego herbu Topór, zabitego w Warszawie pod Marymontem w środopociu w pojedynku z JMc Panem Poniatowskim, podkomorzym koronnym herbu Ciołka; zginął w czerwonej barwie, powadził się o księżniczkę Lubomirską herbu Śrzeniawa, imię Hanna*.

³³ Informuje o tym J. A. Załuski we wstępie do *Zbioru rytmów* [...] Drużbackiej.

³⁴ Drużbacka wcześniej poznała Andrzeja Stanisława Załuskiego, być może przez Czartoryskich, których był sojusznikiem. Poświęciła mu kilka wierszy, które opublikował jego brat w 1752 roku. Z poematu poświęconego założycielom Biblioteki Załuskich, *Baranek na polskich drogach* [...], pisanego w latach 1748—1749, wynika, że poetka osobiście zna tylko starszego z nich, od r. 1746 biskupa krakowskiego (bibliotekę otwarto w sierpniu 1747).

skupionego wokół założonej przez nich biblioteki, a od 1748 r. Jan Klemsens Branicki z Białegostoku i jego młodzianka żona Elżbieta z Poniatowskich, Radziwiłłowie. Były to osoby blisko ze sobą spokrewnione lub zaprzyjaźnione. Można snuć domysły, że Drużbacka, która miała łatwość nawiązywania znajomości, mogła przez Michała Radziwiłła „Rybeńkę” poznać jego żonę, Franciszkę Urszulę z Wiśniowieckich, parającą się literaturą, oraz związane z nią dwie inne piszące kobiety: Antoninę Niemiryczową i Reginę z Rusieckich Pilsztynową³⁵.

Za łaski doznawane od protektorów Drużbacka utrwaliła ich osoby, wydarzenia z ich życia, trudne niejednokrotnie do komentowania, w licznych utworach panegirycznych. Zachowały się jej wiersze poświęcone Andrzejowi Stanisławowi i Józefowi Andrzejowi Załuskim, Lubomirskim, Branickim, Sanguszkom. Drużbackiej wiersze te dyktowała z pewnością wdzięczność, ale może i nadzieja nagrody. Poetka, jak to wynika z jej listu do hetmana Jana Klemensa Branickiego³⁶, otrzymywała od niego donatywę, wypłacaną jej przez łowczego sanockiego Starzyńskiego. Edytor listów Drużbackiej nie zastanawia się, kim był nie wymieniony z imienia łowczy sanocki. A jest to klucz do rozwiązania zagadki ewentualnych kontaktów Elżbiety z Ignacym Krasickim, wydawcą jej utworów³⁷. W niedawno opublikowanym spisie urzędników dawnej Rzeczypospolitej czytamy, że łowczym sanockim po śmierci Jerzego Pełki był od 6 VI 1752 Antoni Starzyński (Starzeński), awansowany 19 I 1758 na podstolego sanockiego³⁸. Mowa oczywiście o mężu siostry Ignacego Krasickiego, Brygidy, który stał się prototypem tytułowego bohatera powieści XBW *Pan Podstoli*.

Wróćmy jeszcze do wspomnianego listu Drużbackiej adresowanego do Branickiego, z prośbą o ponaglenie wypłaty pensji. Starzyński widocznie nie dostał asygnacji, skoro poetka prosi o pomoc w uzyskaniu pieniędzy zaprzyjaźnionego z nią pułkownika i literata, Wojciecha Jakubowskiego. Dowiadujemy się o tym z listu (nie wykorzystanego w rozważaniach historyków literatury o Drużbackiej) pułkownika, pisanego do ich wspólnego znajomego, księdza Wacława Betańskiego, sekretarza Branickiego, zajmującego się jego kontaktami zagranicznymi:

³⁵ Zob. W. Gomulicki, *Zapomniana poetka polska w wieku XVIII*. W: *Kłosa z polskiej niwy*. Warszawa 1912, s. 289—290, 307—309. Pilsztynowa była lekarką w Nieświeżu u Radziwiłła „Rybeńki” (zob. R. Pollak, *Pamiętnik Rusieckiej Pilsztynowej*. W: *Od renesansu do baroku*. Warszawa 1969, s. 309).

³⁶ Pisany z Tarnowa, 20 I 1760.

³⁷ Zob. *Wiersze Drużbackiej z jej rękopismu wybrane, a od XBW. poprawione*. „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1776, t. 13, cz. 2, s. 217—226, 341—376.

³⁸ *Urzednicy województwa ruskiego XIV—XVIII wieku*. (Ziemia Halicka, Lwowska, Przemyska, Sanocka). Spisy. Opracował K. Przyboś. Wrocław 1987, s. 267, poz. 2300, s. 285, poz. 2476. „Urzednicy Dawnej Rzeczypospolitej XII—XVIII Wieku. Spisy”. Pod redakcją A. Gąsiorowskiego. T. 3.

Przesyłam Waszej Wielbności list z powinszowaniami od Pani Drużbackiej. Odwołuje się do Waszej łaskawości w sprawie swojej pensji. Zасыpuje mnie listami błagając, abym napomknął o tym Waszej Ekscelencji. Wykażesz wspa-
niałomyślność wedle swego upodobania³⁹.

Z zachowanych listów Drużbackiej wynika, że korespondowała z róż-
nymi osobami: ze swoimi najbliższymi, ale także z magnatami, purpura-
tami, ich powiernikami i sługami⁴⁰. Najwięcej listów (8) adresowanych
jest do podstolego halickiego, pełnomocnika Branickiego i jego dalekiego
krewnego, Józefa Kurdwanowskiego; na dalszych miejscach wśród adre-
satów plasują się: Jan Klemens Branicki (6 listów), Józef Andrzej Za-
łuski (5), Antoni Bekierski, prawdopodobnie przyjaciel Sieniawskich,
owdowiała Maria Zofia Denhoffowa, Aleksander August Czartoryski, za-
pewne jego brat Michał, ich siostrzenica Izabela z Poniatowskich Bra-
nicka (po jednym liście).

Miejsca wysyłania listów, miejscowości w nich wymieniane, jak też
relacje Złotkowskiego, zapiski Matuszewicza, dokumenty majątkowo-
-prawne wskazują, że Drużbacka mieszkając zarówno w Cieplicach, jak
później w Rzemieniu czy Tarnowie, była bardzo ruchliwa, często podróżo-
wała. Trasa jej podróży prowadziła głównie przez 3 województwa pro-
wincji małopolskiej: sandomierskie, ruskie i podlaskie. Bywała też
w Warszawie, Gdańsku oraz w Lubartowie, gdzie gościła u swej umiło-
wanej protektorki, marszałkowej wielkiej litewskiej, księżny Barbary
z Duninów Sanguszkowej. Mogła się tu spotkać z literatami, którym
księżna patronowała. Przebywali tu: Celestyn Czaplic, Kasper Rogaliń-
ski, Szymon Szydłowski, Konstancja z Denhoffów Sanguszkowa, żona
pasierba pani domu. Wielki wpływ na ukształtowanie gustów literackich
towarzystwa miał poeta Wojciech Jakubowski, przybyły z Francji w 1755
roku⁴¹.

W ośrodku lubartowskim popularna była poezja towarzyska, moda
na greckie imiona, zabawy w pasterzy. W twórczości Drużbackiej z lat
pięćdziesiątych znajdziemy również poezję towarzyską, nawet frywolną,
jak też pobrzmiwające tony rokokowe. Bohaterem kilku obscenicznych
fraszek, uważanych do niedawna za zaginione, do których udało mi się

³⁹ *Listy Wojciecha Jakubowskiego do Jana Klemensa Branickiego*, s. 18 (list
w języku francuskim).

⁴⁰ Ze wzmianek w listach poetki (np. w liście z 6 VI 1736) wynika, że korespon-
dowała ze swoim bratem. Co roku pisała powinszowania na imieniny Jana Bra-
nickiego (z Rzemienia, 16 VI 1754, z Głogowa, 9 VI 1755, z Wojśławia, 6 VI 1760).
Dowiadujemy się też z listów Drużbackiej, że pisali do niej Sieniawscy (z Gdańska,
12 X 1737), Józef Kurdwanowski (z Głogowa, 19 VI 1748), J. A. Załuski (z Rzemie-
nia, 4 XI 1750, 21 XI 1752).

⁴¹ Zob. E. R a b o w i c z, *Rokoko*. Hasło w: *Słownik literatury polskiego Oświe-
cenia*. Pod redakcją T. Kostkiewiczowej. Warszawa 1977. — E. Alek-
s a n d r o w s k a, *Jakubowski Wojciech*. Hasło w: *Polski słownik biograficzny*,
t. 10 (Wrocław 1962—1964).

dotrzeć dzięki wskazówkom doc. Edmunda Rabowicza⁴², był żyjący w stanie kawalerskim wspomniany czterdziestokilkuletni poeta, Wojciech Jakubowski, cieszący się wielkim powodzeniem u dam. Pod imieniem „Tyrsis” kryje się słynący z amorów pułkownik, a pod imieniem „Fili-da” ciągle skora do żartów Drużbacka. Poetka mogła spotkać się z Jakubowskim również w rezydencji Branickiego w Białymstoku, zwanej Wersalem podlaskim. Pułkownik Royal-Allemand, sprawując funkcje dyplomatyczne, kursował między Białymstokiem, Warszawą i Wersalem Ludwika XV. Drużbacka w czerwcu 1756 wyprawiła się do Branickich na Podlasie, brała udział w imieninach hetmana, tzw. janowinach, obchodzonych w Białymstoku, i w 3 dni później w urodzinach Izabeli Branickiej, fetowanych w letniej rezydencji w Choroszczu. Napisała z tej okazji wiersze, o czym wzmiankował w swych pamiętnikach powiernik Branickiego — Marcin Matuszewicz⁴³. Utwory te nie są dziś znane.

Schyłek życia poetki, spędzony u tarnowskich bernardynek, był trudny. Przed świętami Bożego Narodzenia, 22 XII 1760, zmarła jej córka Marianna, której pamięć uczciła wierszem *Na dzień 22 grudnia roku 1761 anniuersalny córki swojej [...]*, wydrukowanym dopiero po śmierci autorki, we wstępie do romansu *Historia chrześcijańska księżny Elefantyny Eufraty* (Poznań 1769). Z licznych wnuków przy życiu zostali: Józef Wiesiołowski, według informacji Michała Drużbackiego zawartej w *Genealogii* — pułkownik piątego pułku, żyjący w stanie kawalerskim, oraz Krystyna, która po kądzieli była babką Aleksandra Fredry⁴⁴.

⁴² Archiwum Państwowe w Krakowie — Archiwum Sanguszków. Rkps D 1030, s. 452—455. Teksty 5 fraszek przygotowałam do druku w „Archiwum Literackim”. Informację o tych utworach znajdujących się w Bibliotece Ordynacji Krasieńskich — w rękopisie 829, spalonym w r. 1944 — podaje W. B o r o w y (*Drużbaciana*. „Pamiętnik Literacki” 1950, z. 3—4, s. 874).

⁴³ M a t u s z e w i c z, *op. cit.*, s. 661—662.

⁴⁴ z. o., *Aleksander Fredro, praprawnuk Elżbiety Drużbackiej, poetysy polskiej*. „Rozmaitości” (dodatek do „Gazety Lwowskiej”) 1841, nr 27.